

Yeni toplumsal hareketler ve dijital medya

Adeviye Uzunoglu*

Öz

Toplumdaki insanlar karşılıklı etkileşim ve iletişim içinde bulunmaktadır. Bu etkileşim ve iletişim sonucu belirli eylemler gerçekleşmekte, bu eylemler ortak bir düşünce etrafında birliktelikler oluşturmaktadır. Bireylerin istekleri toplumda cevap bulamadığı takdirde çatışmalar meydana gelmekte ve bu çatışmalar toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Teknolojik gelişmeler hayatımızın birçok alanında etkili olmuştur. Bu etki toplumsal hareketleri de etkilemiş ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketlerden birçok açıdan farklılaşmaktadır. Öte yandan yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında birden çok neden bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi teknolojik gelişmelerdir. Bununla birlikte ekonomik-politik alandaki dönüşümler ve toplumsal alandaki dönüşümler büyük oranda etkilidir. Toplumsal hareketlerin sosyal medya ile birleşmesi dijital aktivizm kavramını hayatımıza sokmuştur. Her an elimizin altında bulunan akıllı telefonlar yeni toplumsal hareketlere ve dijital aktivizme katılımı oldukça kolaylaştırmıştır. Bu kolaylık sayesinde tüm dünyada etkili olan akımlar ortaya çıkmakta ve bunlar kamuoyunu etkilemektedir. Bu noktada çalışma toplumsal hareketleri, yeni toplumsal hareketleri, yeni toplumsal hareketler ve eski toplumsal hareketler arasındaki farkları, yeni toplumsal hareketlerin medya ile etkileşimini ve dijital aktivizmi açıklamayı amaçlamıştır. Çalışma, günümüzde büyük ses getiren ve küçükten büyüğe toplumun birçok kesimini etkileyen yeni toplumsal hareketleri ve dijital aktivizmi açıklamaları açısından önemlidir. Yeni toplumsal hareketler konusu ampirik bir analiz yerine, mevcut çalışmalar derlenerek ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal hareketler, yeni toplumsal hareketler, aktivizm, dijital aktivizm, dijital medya

New social movements and digital media

Abstract

People in society interact and communicate with each other. As a result of this interaction and communication, certain actions take place, these actions form associations around a common thought. If the wishes of individuals do not find answers in society, conflicts occur and these conflicts enable social movements to emerge. Technological advances have been influential in many areas of us life. This effect also affected social movements and led to the emergence of new social movements. New social movements differ from old social movements in many ways. On the other hand, there is more than one reason for the emergence of new social movements. The most important of these are technological developments. However, transformations in the economic-political sphere and social transformations are largely effective. The merger of social movements with social media has introduced the concept of digital activism into our lives. Smartphones at our disposal at any time have made it very easy to participate in new social movements and digital activism. Thanks to this convenience, the currents that are effective all over the world are emerging and they affect public opinion. At this point, the study aimed to explain social movements, new social movements, differences between new social movements and old social movements, the interaction of new social movements with the media and digital activism. The study is important for explaining new social movements and digital activism that are a big popular today and affect many segments of society, from small to large. Instead of an empirical analysis, the subject of new social movements has been discussed by compiling existing studies..

Keywords: Social movements, new social movements, activism, digital activism, digital media

*Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
E-posta: adeviye.unuzoglu@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2963-4966

Giriş

Toplum insanların bir arada yaşadıkları sũrece var olmuş bir olgudur. Toplumdaki insanlar karşılıklı etkileşim ve iletişim içinde bulunmaktadır. Bu etkileşim ve iletişim sonucu belirli eylemler gerçekleşmekte, bu eylemler ortak bir dũřũnce etrafında birliktelikler oluşturmaktadır. Bireylerin belirli istekleri vardır. Bireylerin istekleri toplumda cevap bulamadığı takdirde çatışmalar meydana gelmekte ve bu çatışmalar toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Toplumsal hareketler daha çok ekonomik ve eşitlik kaynaklı olarak rgũtlenmektedir. Toplumsal hareketlerin aktörlerini ise burjuvalar, sendikalar ve işçi sınıfı oluşturmaktadır.

Teknolojik gelişmeler hayatımızın birçok alanında etkili olmuştur. Bu etki toplumsal hareketleri de etkilemiş ve yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. 1960'larla birlikte yaygınlık kazanmış olan yeni toplumsal hareketler, daha geniş kitlelere ulaşmayı kolaylaştırmış ve daha hızlı rgũtlenme imkânı sağlamıştır (Sıdal, 2019, s. 12). Yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketlerden birçok açıdan farklılaşmaktadır. Bu farklılıkların en önemli olanları ise toplumsal hareketlerin konuları ve aktörleridir. Eski toplumsal hareketlerde ekonomik konular ağırlıklı olurken, yeni toplumsal hareketler toprak, iklim, cinsiyet, kũreselleřme vb. konuları içermektedir. Eski toplumsal hareketlerde daha çok alt sınıfta bulunan işçi sınıfının oluşturduğu aktörleri, yeni toplumsal hareketleri de orta sınıf olarak niteleyebileceğimiz gençler, doktorlar, avukatlar, oyuncular gibi çeşitli mesleklerden kişiler oluşturmaktadır (alışkan, 2019, s. 11). Öte yandan yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında birden çok neden bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi teknolojik gelişmelerdir. Bununla birlikte ekonomik-politik ve toplumsal alandaki dnũřũmlerin de bũyũk oranda etkili oldukları söylenebilir (Sıdal, 2019, s. 18-29). Bu dnũřũmler beraberinde insanların dũřũncelerini ifade etme tarzlarında da değişikliğin yaşanmasına yol açmıştır.

Teknolojinin gelişmesi ile medya önemli bir gũ haline gelmiştir. Daha zel olarak, geleneksel kitle iletişim araçları karşısında edilgen ve pasif izleyici konumunda bulunan sıradan insanlar, yeni medyanın gelişimiyle aktif kullanıcı ve katılımcılara dnũřmũřtũr (Hũlũr & Yaşın, 2016). İletişim ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmeler, bireylerin gerçek yaşamlarını grũnũr hale getirmesini sanal dũnyadaki varlıklarına ve burada bir alan oluşturmasına bağlı hale getirmiştir. Kitleleri harekete geçirebilmek için diğer bireyleri etkileyecek bir sınıfsal hareketin ve bununla birlikte radikal bir medya aracının olması gerekmektedir (Yedekçi, 2018, s. 60-62). Sosyal ağlar ile yeni iş birlikleri, projeler, etkinlikler ve faaliyetler ortaya çıkmıştır. Sosyal ağların karşılıklı dũřũnce paylaşımlarında ve kamuoyu açıklamalarında kullanılmasıyla toplumsal hareketler teknolojik gelişmelere hızlı uyum sağlamıştır. Sosyal ağlar, kullanıcıları sadece pasif tũketiciden çıkartmış, kendi dũřũncelerini yayan aktif bireyler haline getirmiştir. Sosyal medya, ayrıca bireyleri protesto eylemlerine katılmaya da teşvik etmektedir. Eski ve yeni toplumsal hareketlerin arasındaki farka baktığımızda; eski toplumsal hareketlerin tersine yeni toplumsal hareketlerde ne net bir toplumsal çatışma ne de belli bir öznenin olduğu grũlmektedir. Bu durum eski toplumsal hareketlerin tam tersine yeni toplumsal hareketlerin çatışma alanlarının, toplumsal öznelerinin ve amaçlarının çeşitlendiği mũcadelelere vurgu yaptığına dikkat çekmektedir (zen, 2015, s. 16).

Toplumsal hareketlerin sosyal medya ile birleşmesi yeni toplumsal hareketlerin gerçekleştirildiği dijital aktivizm kavramını hayatımıza sokmuştur. Dijital aktivizm olgusu; siber aktivizm, online rgũtlenme gibi sadece internet ũzerinden gönderme yapmanın ötesinde olup dijital içeriğin taşınabilir bellekler yoluyla dağıtımını da içermektedir. Dijital aktivizm kavramı dijital mekânlarda rgũtlenmiř toplumsal hareketlerin dũnya çapında duyulmasıyla yaygınlık kazanmıştır (Doğan, 2017, s. 255). Dijital aktivizmde değinilmesi gereken bir diğer konu da zgũnlũktũr. Eski toplumsal hareketlerde hareketlerin bir yöneticisi ve organizasyonundan sorumlu bir idari yapı bulunmaktadır. İnternet tabanlı toplumsal hareket

olan dijital aktivizmde ise aktivist faaliyetler belli bir liderlik altında yapılabileceği gibi lidersiz, dağınık bir yapıda da var olabilmektedir (Turhan, 2016, s. 144). Bu durum da eski toplumsal hareketlerle yeni toplumsal hareketlerin planlanması ve yürütülmesindeki farklılaşmayı göstermektedir.

Dijital aktivizmin kendi içinde türleri bulunmaktadır. Bunlar; hasthtag aktivizmi, slaktivizm/kliktivizm ve hactivizmdir. Yeni toplumsal hareketler ve dijital medya günümüzde örneklerine sıkça rastlanan alanlardır. Her an elimizin altında bulunan akıllı telefonlar yeni toplumsal hareketlere ve dijital aktivizme katılımı oldukça kolaylaştırmıştır. Bu kolaylık sayesinde tüm dünyada etkili olan akımlar ortaya çıkmakta ve bunlar kamuoyunu etkilemektedir. Bu noktada çalışma toplumsal hareketleri, yeni toplumsal hareketleri, yeni toplumsal hareketler ve eski toplumsal hareketler arasındaki farkları, yeni toplumsal hareketlerin medya ile etkileşimini ve dijital aktivizmi açıklamayı amaçlamıştır. Çalışma günümüzde büyük ses getiren ve küçükten büyüğe toplumun birçok kesimini etkileyen yeni toplumsal hareketleri ve dijital aktivizmi açıklaması açısından önemlidir. Yeni toplumsal hareketler konusu ampirik bir analiz yerine, mevcut çalışmalar derlenerek ele alınmıştır.

1. Eski ve yeni toplumsal hareketler

Toplum gücünü bireyden, birey gücünü toplumdaki almaktadır. Bu karşılıklı ilişki zaman içinde birbirini etkileyen eylemler oluşturmaktadır. Bu eylemler ortak düşünce ve görüşleri savunduğunda birliktelikler oluştururken, toplum bireylerin isteklerine cevap vermediğinde çatışmalar meydana gelmektedir. Bu nedenle tarih içinde yönetenlerle yönetilenler, ezenlerle ezilenler arasında hep bir güç çatışması yaşanmış, direnişler, başkaldırıları, isyanlar meydana gelmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi ile sınıflaşma artmış, işçi sınıfı toplumun en altında ve merkezinde yer almıştır. Sınıf toplumu, günümüzde sadece ekonomi ekseninde değil, sosyal ve kültürel eksenli olarak da tanımlanan bir kavrama dönüşmüştür. Toplumun bu denli sınıflaşması beraberinde çatışmaları getirmiştir (Çalışkan, 2019, s. 6-7). Öte yandan 19. yüzyılda Batı Avrupa'da meydana gelen siyasi, iktisadi, kültürel ve sosyal değişimlerin sonucunda ortaya çıkan toplumsal hareketler, dönemin iktidarlarında büyük bir korku ve endişenin doğmasına yol açmıştır. Aslında bu hareketler, üstün körü bakıldığında bile, o dönem insanların birtakım haklar için sokağa dökülmüş oldukları gerçeğini ortaya koymaktadır (Babacan, 2014, s. 138-139). Kısaca toplumsal hareketler, özünde, topluca gerçekleştirilen bir eylem, belli alanlarda gerçekleştirilen sistematik baskı ve sınırlandırma biçimlerine karşı bir direniştir.

Toplumsal hareketlerin niteliklerinin yanında, gerçekleştikleri koşullar da çok farklıdır. Söz gelimi demokrasi, Avrupa toplumlarının uzun süren mücadelelerinin sonucunda yaratılan gelenek ve alışkanlıkları temsil eder. Bu gelenek ve alışkanlıklar, çevre kalitesi, kültür, cinsler arası ilişki gibi konularda bireye, topluma ve iktidara sorumluluklar yükler (Sanlı, 2011, s. 59). Modern öncesi dönemde farklı kültür, medeniyet ve toplumsal alanlarda çeşitli iktidar biçimlerine, özellikle siyasi iktidar biçimlerine karşı toplumsal tabanlı bir direniş ve karşı koyma pratiklerine şahit olunmuştur. Fakat günümüzde sosyal bilimler literatüründe toplumsal hareketler kavramsallaştırmasına yüklenen anlam, daha çok modern döneme atıfta kullanılan bir tanımlamadır. Modernlikle birlikte toplumsal hareketler de farklılaşmıştır ve bu hareketlerin modern yaşamın artırdığı rasyonelleşmeye bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenmektedir (Babacan, 2015, s. 296). Her toplumsal hareket kendi dönemi içerisinde değerlendirilmelidir. Çünkü her dönem kendine özgü yapıya ve değişkenlere sahiptir. Özellikle toplumsal hareketler, içinde bulunduğu toplumla yakından ilişkilidir (Koç, 2017, s. 1569). Toplum içinde gerçekleşen çatışmalar belli sınıfların ve grupların birlikte mücadele etmelerini gerektirmiştir. Toplumsal hareket terimi ilk olarak on sekizinci yüzyılın başlarında Fransa ardından da başka yerlerde görülen toplumsal protestoları nitelemek için Saint Simon tarafından kullanılmıştır (Yanık & Öztürk, 2014, s. 47).

Touraine, toplumsal hareketleri, işçi sınıfının, sanayinin ve kapitalizmin ya da sosyalizmin ussallaştırmalarının saldırılarına uğraması karşısında kendini savunması olarak ele almıştır (2011, s. 99). Toplumsal hareketler 19. Yüzyılın başlarında farklı ülkelerde yaşayan insanların birbirine ulaşmasıyla uluslararası bir özellik kazanmıştır. Toplumsal ilişkilerde kapitalizm, metalaşma ve hızlı kentleşme ile toplumda yaşanan kargaşa artmış bununla birlikte toplumsal hareketlerde sistemli çözümler ortaya çıkmıştır. Sistemli çözümler çerçevesinde toplumsal hareketler; belirli bir süreye, ekonomik kimliklere, anlamlara ve kültürel-yorumlayıcı gelenekler arasında bölünmüştür. Bu kapsamda Calhoun'a göre; toplumsal hareketler, kültür biçimlerini, sosyal eylemi ve çok sayıda insanın katılımına bağlı düzenli ve kendinden örgütlenmiş kolektif eylemdeki ilişkileri etkileyen bir kavramdır (aktaran Çalışkan, 2019, s. 8). Teknolojinin gelişmesiyle birlikte eski toplumsal hareketler yerini yeni toplumsal hareketlere bırakmıştır. Bu hareketler eski toplumsal hareketlerle benzerlikler gösterdiği gibi büyük farklılıkları da içermektedir.

Yeni toplumsal hareketler kavramını 1968 Paris Öğrenci Olaylarından sonra Avrupa'da ortaya çıkan ve dünyanın farklı bölgelerine yayılan toplumsal hareketler olarak tanımlamak mümkündür (Sıdal, 2019, s. 9). Heller ve Feher'e göre; bu hareket toplumsal hareketlere yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu hareketin aktörleri diğer toplumsal hareketlerde olduğu gibi burjuvalar, sendikalar ya da işçi sınıfı değil üniversite öğrencileridir. Öğrencileri bu hareketi başlatmaya sevk eden sebeplerden biri ise, onların yaşam koşullarındaki değişikliklerdir. Bu kuşak, refah ve ekonomik haklar değil, kültürel kimlik talebiyle ön plana çıkmış, özgürlük meselesini de önceki kuşaklardan farklı bir boyuta taşımışlardır (aktaran Sıdal, 2019, s. 12). 1960'larla birlikte yaygınlık kazanmış olan yeni toplumsal hareketlerin daha fazla kitleye ulaşmasında ve gerekli ortamı bulmasında etkili olan başka yaklaşımlar da vardır. Akademik çalışmaları ciddi olarak etkilemiş olan bu yaklaşımlar, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan Kaynak Mobilizasyonu Teorisi ve Avrupa'daki Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımlarıdır (Çalışkan, 2019, s. 9). Bu teori ve yaklaşımlar yeni toplumsal hareketlerin toplum içinde kendine yer bulmasında ve yayılmasında büyük bir öneme sahiptir.

Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi'nin kurucu ismi Alain Touraine'dir. Touraine (2011, s. 128-129), yeni toplumsal hareketlerin üç temel özelliğine vurgu yapmıştır. Bunlar; sahip olunan çıkarların savunulması, bilinçli bir siyasallık içermesi ve hem özgürlük hem de kültür olarak bireyi çağırmasıdır. Farklılaşan ve yenilenen toplumsal hareketler, içerik ve biçim olarak politik ve siyasi bir yapıya dönüşmüşlerdir. Bu noktada 1968 yılında dünyada yaşanan politik içeriğe sahip, işçiler, sömürülen kesimler adına yürütülen hareketler eski, kendini ifade etme ve postendüstriyel topluma eleştiriler yönelten hareketler yeni toplumsal hareketler olarak gösterilmektedir (Tilly, 2004, s. 116). Bu noktada yeni toplumsal hareketler çok geniş bir konu yelpazesine sahiptir. Bu konular; toprak, hareket alanı veya beden, sağlık, cinsel kimlik ve yönelim, komşuluk, fiziksel çevre, ulusal miras, barış, toplumsal cinsiyet, ekoloji-çevre, yerel özerklik, küreselleşme karşıtlığı, alternatif yaşam, kültürel-etnik azınlık, gençlik-öğrencilik, içteki Üçüncü Dünya, çiftçi-köylü ve zihnin gizlenmiş şeyleri ortaya çıkardığı psikedelik mücadele alanıdır (Çalışkan, 2019, s. 11). Touraine, "bilgi çağının programlı toplumunda, post-endüstriyel toplumda ya da nasıl nitelersek niteleyelim, bugünkü toplumumuzda temel bir çatışma vardır, hatta daha keskin bir biçimde söyleyecek olursak, son derece önemli bir değer uğruna savaşılan bir temel eyleyen vardır" ifadesiyle yirmi birinci yüzyılda post-endüstriyel toplumdaki temel çatışmanın "öznenin savaşı" olduğunu ifade etmiştir (2011, s. 124). Habermas ise, yeni çatışmaların paylaşım sorunlarından değil, yaşam biçimlerine yönelik sorunlardan kaynaklandığını ifade eder. Bu noktada yeni toplumsal hareketlerinin ekonomik, sosyal, toplumun içsel problemleri ve askeri güvenlik konularında gelişen sorunlara tepki olarak değil yaşam standartlarının arttırılması, eşitlik, bireysel kendini gerçekleştirme, katılımcılık ve insan hakları gibi konulara odaklandığını belirtir (Habermas, 2001, s. 849).

Bireyler ekonomik hayatta yaşanan haksızlıkların yanında toplumsal ve bireysel refah ve eşitlik için seslerini duyurmak ve tepki göstermek için bir araya gelmektedirler.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında birden çok neden bulunmaktadır. Bunlar kısaca; bilimsel-teknolojik dönüşümler, ekonomi-politik alandaki dönüşümler ve toplumsal-kültürel alandaki dönüşümlerdir. Bilimsel-teknolojik dönüşümlere sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişin yarattığı bilimsel ve teknik dönüşümün rol aldığını söylemek mümkündür. Bu sürecin 1950'lerde başladığı söylenebilir. İnternetle birlikte bilgi çok hızlı üretilir, paylaşılır ve alınır hale gelmiştir. Ekonomi-politik dönüşümlere ise 1929 Bunalımı ile başlayıp II. Dünya Savaşı ile devam eden tarihsel süreç sonrası uygulanan Keynesyen ekonomi politikalarının ve sosyal devlet uygulamaları çerçevesinde genişleyen bürokratik ve sosyal demokrasinin krizlerden çıkış için kullandığı stratejilerin neden olduğu belirtilmektedir. Toplumsal-kültürel dönüşümlere ise aydınlanmacı değerlerin, meta-anlatılarının ve hepsiyle bağı bulunan modernliğin krizi ve bu bağlamda modernliğin ürettiği emperyalizm, soykırım, asimilasyon ve çevre felaketi gibi sorunlara çözüm üretmek için uygulanan stratejiler neden olmuştur (Sıdal, 2019, s. 18-29).

Yeni toplumsal hareketler Marksist kuramın dışında bulunmakta, toplumsal hareketlerin aktörleri; işçi, burjuva, çiftçi gibi üretim ilişkileri içerisinde konumlanan sınıfsal pozisyon ve sahip olduğu sınıfsal kimlikten farklı olarak ırk, etnisite, toplumsal cinsiyet, yaş, vatandaşlık, yaşam tarzı gibi farklı kimlik tabanlı aktörlerin bulunması ile açıklanmaktadır (Aksu, 2017, s. 150). Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin merkezinde kimlikler önemli bir rol oynamaktadır.

Türkiye'de ise yeni toplumsal hareketlerle ilgili tartışmalar 1980'lerde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de toplumsal hareketleri inceleyen çok az çalışma yapılmıştır. Günümüzde Türkiye'de gerçekleştirilen yeni toplumsal hareketlere baktığımızda, konuların belli çerçeveler etrafında toplandığı görülmektedir. Bunlar; kadın cinayetleri, eşitlik, istismar, adalet ve benzeridir.

2. Eski toplumsal hareketler ve yeni toplumsal hareketler arasındaki farklar

Yeni Toplumsal hareketler içerisinde katılımcılar Sanayi Devrimi ile artan sınıfsal yapıyı aşarak toplumsal kimlikleri ile açık bir ilişki kurar. Yeni toplumsal hareketler, işçi sınıfı hareketleri ile kolektif hareketleri birleştirici bir yapıya sahiptir. Eski toplumsal hareketlerde zayıf olan kimlik unsuru yeni toplumsal hareketlerde daha ön plana çıkarılmıştır. Yeni toplumsal hareketler bireylere ilişkin kişisel yönleri barındırmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerde eskilerinden farklı olarak yeni radikal mobilizasyon taktikleri kullanılmaktadır. Yeni toplumsal hareketlerin oluşumları krize bağlıdır ve parçalanmış, yayılmış grupların bulunması bu hareketlerin merkezi bir yapısının olmamasını sağlamıştır (Çalışkan, 2019, s. 13).

Yeni toplumsal hareketlerin 1789 Fransız Devrimi'yle birlikte toplumsal hareketlerden toplumsal, siyasal ve ekonomik düzende, ulusal düzlemde, fikir özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, özel mülkiyet ve seçme-seçilme hakkı gibi ideallere yönelik, dilekçe, protesto, halk ayaklanması gibi yöntemleri miras aldığı söylenebilir (Sıdal, 2019, s. 11). Öte yandan yeni toplumsal hareketlerin daha özgür ve merkezsiz bir yapıya sahip olmasında bu hareketlerin ortaya çıktığı siyasi ortamın da etkisi büyüktür. Demokratik toplumların özgürlükçü yapısı bu hareketlerin farklı ilgi alanlarına ve beklentilere yönelik gerçekleştiği, eski toplumsal hareketlerin ise ekonomik temelli ve özgürlükçü bir yapıya sahip olmayan grupları kapsadığı görülmektedir.

Geçmişte zaman zaman 'ütopyacı ve romantik' olarak görülen toplumsal hareketler, yerini özerklik, farklılık ve kimlik mücadelesi eksenine bırakmıştır. Öte yandan eski toplumsal hareketler sınıf temelli yaklaşımlarla kendini gösterirken, yeni toplumsal hareketler sosyal temelli ve yeni bir orta sınıfla kendini açıklamaktadır. Bu hareketler belli bir sınıftan değil, ortak talepleri olan farklı kişi ve grupların oluşturduğu topluluklardan ortaya çıkmaktadır. Bu noktada ırk, statü, milliyet ve toplumsal cinsiyet gibi tanımlamalar öne çıkmaktadır. Tüm

bunlarla birlikte eski ve yeni toplumsal hareketler arasında farkların oluşmasında siyasetteki dönüşüm ve siyasete bakış açısı da önem taşımaktadır. Eski siyasette materyal değerler öncelikli olurken, temsili demokrasi siyasetin ana mekanizmasını oluşturmakta ve güvenlik, ekonomik ve sosyal konular öncelik taşımakta, siyasi partiler ve işçi sınıfı hareketleri etrafında örgütlenmeler gerçekleşmektedir. Yeni siyasetin ise öncelikli konuları post-materyal konular, özgürlük ve kimlik değerleri oluşturmaktadır. Birey ya da gruplar, katılımcı demokrasi, çevre, ifade özgürlüğü, sivil haklar, kadın hakları gibi konulara yönelirken hareketlerin aktörleri kurumsal siyasetin dışında örgütlenen ve yeni orta sınıf, gençler, çoğunlukla da eğitilmiş kesimler olmaktadır (Adıyaman, 2021, s. 15-16). Bununla birlikte yeni toplumsal hareketler, eski toplumsal hareketlerden belirli noktalarda farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar yeni toplumsal hareketlerde var olan aktörlerin çıkarlarından ve sınıfsal statülerinden değil, siyasi konularından gelmektedir. Bu siyasi konumu ise kendileri belirlemektedir (Yedekçi, 2018, s. 58). Yeni hareketler her ne kadar alışılmış olmasa da asıl amaçları meşru yollarla kamunun ilgisini çekmektir. Öte yandan medyanın devreye girmesiyle birlikte farklı bir boyut kazanan yeni toplumsal hareketlerin yapılış şekilleri ve amaçları da değişmiştir.

Yeni toplumsal hareketlerin ve kültürel kimliklerin öne çıktığı süreçler içerisinde iletişim araçlarında ve medya alanında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu gelişmeler toplumsal yapı da dâhil olmak üzere birçok alanda değişime neden olmuştur. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda iletişim de giderek elektronikleşmiştir. Gerbner (2010, s. 78), yeni iletişim kurumlarının zaman, mekân ve statü sınırlarını aşan yeni kurumlar yarattığından söz etmektedir. Kitle iletişim ve medya araçları toplumun kendi içindeki değişimi ve dönüşümünün anahtarı haline gelmiştir. Öte yandan Touraine (2011, s. 157), taşsız taş devri olarak da nitelenen iletişim çağında kitle iletişim araçlarıyla bağlarını koparan ya da hiç bağ kurmayanların, toplumsal hareketlere katılmamakla kalmayıp kendi kimliklerine kapanarak sessizleştiğini belirtir. Bununla birlikte 21. Yüzyılda toplumsal hareketlerde hem eylemcilerin örgütlenmesinde hem de taleplerini duyurdukları etkinliklerde yeni teknolojiler önemli bir etken olarak karşımıza çıkmıştır. Tilly, ‘iletişim yeniliklerinin her zaman için iki yanlı biçimde işlediğini, bir yandan eylemciler arasındaki koordinasyonun maliyetini azaltırken diğer yandan da yeni iletişim araçlarına erişme imkânı olmayanları da dışarıda bırakabildiğini söyler. Yazara göre; toplumsal hareket etkinlikleri, geçmişte olduğu gibi yerel, bölgesel ve ulusal örgütlenme biçimlerine dayanmaya devam etmektedir (aktaran Çalışkan, 2019, s. 26). Medyanın gücü gün geçtikçe artmaktadır, bu yüzden gerçek hayatta var olduğumuzu gösterebilmemiz sanal dünyada bir alan oluşturmamıza bağlı hale gelmiştir. Bu durumda sanal âlemde var olmayan bir hareketin gerçek hayatta var olması da olası gözükmemektedir. Ayrıca sanal ortamlarda etkili olmuş bir hareket, toplumsal yaşamda kendine yer bulamamışsa bu, hareketin etkisiz ve toplumdan kopuk olduğunu göstermektedir (Yedekçi, 2018, s. 60-62). Öte yandan oluşan bu yeni dünyanın mümkün olduğunun gösterilmesi, bu dünyanın kurulup geliştirilmesi ve kitleleri harekete geçirmesi gerekmektedir. Kitlelerin harekete geçirilebilmesi için etkili bir sınıfsal harekete ve bu hareketin duyurulmasını, desteklenmesini sağlayacak medya aracına ihtiyaç vardır. Bu anlamda günümüze en uygun radikal medyanın sosyal medya olduğu görülmektedir.

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinde ortaya çıkan dönüşüm, “etkileşimli arayüzlerin ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ve birçok uygulamanın akıllı telefon kullanması” yeni toplumsal hareketlerin altyapısını oluşturmuştur (Hülür & Yaşın, 2021, s. 34). İnternet teknolojilerinin gelişmesi, özellikle yeni toplumsal hareketlerin kendilerine gerçek yaşam dışında yeni bir iletişim alanı var etmelerini sağlamıştır. Yeni toplumsal hareketlerin içinde var olan gruplar, sadece çevrim dışı topluluklar olmaktan çıkmış, aynı zamanda çevrim içi topluluklara da dönüşmüştür (Çalışkan, 2019, s. 30). Cep telefonları, internet ve bugün itibarıyla özellikle sosyal medya; bireylerin talep ve düşüncelerini dile getirecekleri, muhalif grupların, sistemin dışında tutulan bireylerin seslerini duyurabilecekleri, görünür hale gelebilecekleri bir alan olarak görülmektedir. Medya içeriği, toplumdaki iktidar

ilişkilerini temsil eder hale gelmiştir. Bu noktada iktidar, medya aracılığıyla ideolojik düzeyde iktidarını devam ettirmektedir (Adıyaman, 2021, s. 38-39). Medya aracılığıyla yeni toplumsal hareketlerin aktörleri ‘artık yalnız değiliz’ imajı yaratmakta ve dayanışma kavramı üzerinde durmaktadır.

21. Yüzyıl toplumu internetin hızlı gelişimiyle birlikte yeni medya, sosyal medya ve sosyal ağ siteleri gibi alanların oluşumuna ve yayılımına şahit olmaktadır. Sosyal ağ siteleri kullanıcıların kendilerine kişisel hesaplar açarak diğer bireylerle bilgi alışverişi yapmasına ve iletişime geçmesine olanak veren internet setleri olarak tanımlanabilmektedir. Sosyal ağlar ile iş birliği yoluyla projeler, bloglar, sanal oyunlar, sanal sosyal dünyalar ve diğer sosyal ağlar oluşturulmaktadır (Çalışkan, 2019, s. 31). Bu noktada internetle birlikte yaygınlaşan sosyal ağ siteleri kimliğin, toplumsal cinsiyetin, ırkın, bedensel yeterlilik ve tüm bedensel özelliklerin önemsiz olduğu özgürleştirici potansiyele sahip yeni toplulukların oluşmasına imkân yaratmıştır.

3. Sosyal ağ siteleri ve toplumsal hareketler

Toplumsal hareketler, sayısal bilgisayar ağlarını; iç planlamalarında, karşılıklı düşünce paylaşımlarında ve kamuoyu açıklamalarında kullanmış, bu araçlara çok hızlı uyum sağlamışlardır. 90’lar birçok aktivist hareketin yeni medya teknolojilerini kullanma girişimlerinin görüldüğü yıllar olmuştur. Öte yandan web sayfalarının aktivizme altyapı sağlamasına rağmen aktivizme en önemli katkı web 2.0 uygulamaları ve sosyal medya ile olmuştur (Hülür & Yaşın, 2020, s. 30-31). World Wide Web’in icadından önce 1980’lerin sonunda toplumsal hareket eylemcileri, İlerleyici İletişim Derneği (APC-Association for Progressive Communications) üzerinden bir bağlantı yaratmış, posta kutusu tabanlı bir bilgisayar ağı kullanmışlar ve coğrafi olarak farklı yerlerde bulunan eylemciler arasında bilgi alışverişi yaparak iletişim kurmuşlardır (Çalışkan, 2019, s. 33). Öte yandan sosyal ağ siteleri aktivist hareketleri organize etme, koordinasyonu sağlama ve geliştirme gibi belirli rolleri yerine getirir. Burada önemli olan ve anlamlandırılması gereken ilişki bu hareketlerdeki seferberlik ve organizasyondur (Cammaerts, 2015, s. 3).

Sosyal ağ sitelerinden Facebook 2004 yılında Mark Zuckerberg ve arkadaşları tarafından kurulmuştur. İlk başlarda yalnızca Harvard öğrencileri ile sınırlandırılmış olan bu site, zaman içerisinde önce diğer kolej, üniversite ve liselere sonrasında ise tüm dünyada küresel düzeyde kullanılabilir hale gelmiştir. Facebook’un akademi dışındaki kullanıcılara açılması, kullanıcı profillerinde değişikliğin dışında bu sosyal ağın kullanım amacında da değişikliklere neden olmuştur. Facebook’un diğer medya araçlarının yanında çok hızlı bir şekilde yayılması onun kısa bir sürede çok fazla kullanıcıya ulaşmasını sağlamıştır. Facebook kuruluşundan 6 yıl sonra 18 Avrupa ülkesinin 15’inde bir numaralı sosyal ağ sitesi haline gelmiştir (Köseoğlu, 2012, s. 63). Türkiye’de de en fazla kullanılan sosyal ağ olan Facebook, pek çok uygulamayı bünyesinde barındırmaktadır. Var olan bu uygulamalar birbirinden farklı amaçlar için kullanılmaktadır. Temel olarak uygulama kategorileri ise; iş, eğitim, eğlence, arkadaşlar, aile, oyunlar, yaşam tarzı, spor ve yardımcı uygulamalardır (Alikılıç vd., 2013, s. 37-38). Sosyal ağ sitesi Facebook kullanıcılara bu işlevlerinin yanında kolay bir şekilde örgütlenme imkânı da tanımaktadır. Rahat iletişim kurmaya ve aynı ilgi alanlarına sahip kişileri bulmaya imkân vermesi Facebook’ta aktivist hareketlerin oluşmasını kolaylaştırmıştır.

Video yüklemeye odaklı sosyal ağ sitesi YouTube, 2005 yılında kurulmuştur. Google çatısı altında kurulmuş olan bu platform gün geçtikçe büyümüş ve önem kazanmıştır. YouTube, çok çeşitli yapıların arasında bir köprü görevi görmektedir. Bu yapılar arasında reklam şirketleri, siyasi aktörler ve kültürel çevreler sayılabilir. Sosyal medyanın görsel kullanımına verdiği önem video paylaşım sitesi olan YouTube’u daha da önemli ve işlevsel hale getirmiştir (Zinderen, 2020, s. 220). Öte yandan YouTube kullanıcılara çeşitli olanaklar tanımaktadır. Bu olanaklar sayesinde kullanıcılar video izleyebilmekte, çektiği videoları yükleyebilmekte ve

yüklediği videolar sayesinde kanal sahibi olabilmektedir. Ayrıca diğer kullanıcıların bu içerikler altına yorum yaparak etkileşime geçmesine de imkân vermektedir. YouTube, ‘Broadcast Yourself’ (Kendini Yayınla) sloganıyla bireylere kendilerini ifade edecekleri bir ortam sunmakta ve kullanıcıları katılımcılığa teşvik ederek sosyal bir paylaşım sitesi gibi görülmektedir. YouTube’a ilk yüklenen video Jawed Karim’in San Diego Hayvanat Bahçesi’nde çektiği ‘Me At The Zoo’ (Ben Hayvanat Bahçesindeyim) adlı videodur. Başlangıçta bir video arşiv sitesi olarak düşünülen YouTube, zamanla aynı Facebook gibi yayılmış ve farklı amaçlar için kullanılabilir hale gelmiştir. YouTube’a hem profesyoneller hem de amatörler istedikleri konularda diledikleri gibi video yükleyebilmektedir (İlhan & Aydoğdu, 2019, s. 1136-1137). Bu durum yine sosyal ağ sitesi olan YouTube platformunda kullanıcıların seslerini duyurmasını ve örgütlenmesini kolaylaştırmaktadır.

Genel olarak bakıldığında Twitter’ın yeni toplumsal hareketlerle ilişkisinin ve bu hareketler üzerindeki rolünün daha çok siyasal iletişim araştırmalarında öne çıktığı görülmektedir. Bu açıdan, “Wall Street’i İşgal Et” ve “Arap Baharı” gibi toplumsal hareketlerde Twitter’ın rolünü Twitter verileri üzerinden inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır (Hülür & Yaşın, 2019a). Kullanıcıların olaylara çok hızlı tepki vermesine olanak veren Twitter ise ilk olarak 2006 yılının mart ayında San Francisco podcast şirketi tarafından bir harf eksik olarak ‘Twtr’ adıyla başlatılan bir web uygulamasıdır. Twitter’ın genel amacı; insanların günlük yaşamlarında yaşadıkları, duydukları, düşündükleri ve deneyimledikleri şeylerden paylaşılabilir buldukları içerikleri kısa cümlelerle web ortamında paylaşmaya imkân vermektir. Farklı bir şekilde ifade edilirse Twitter, internet erişimi olan herkese açık olan bir kamusal paylaşım ağıdır (Altunay, 2010, s. 36). Sosyal medya platformlarının tipik özelliklerini taşıyan Twitter, diğer sosyal medya ortamlarına göre kullanıcılara daha hızlı ve etkili bir temas kurma şansı vermekte, her geçen gün daha önemli bir iletişim aracı haline gelmektedir (Hülür & Yaşın, 2019, s. 17). Twitter kullanıcılarına yaşadıkları olayları paylaşmaları için 140 karakter vermiştir. Sonrasında bu sayıyı 228’e çıkarmıştır. Twitter’da mesajlarda geçen konu ya da kavramların, geçiş yoğunluğuna göre listelendiği Trend Topics isimli bir sistem bulunmaktadır. O zaman diliminde Twitter’da en çok ne konuşuluyor ise, bu konular liste halinde kullanıcıya sunulmaktadır (Arık, 2013, s. 281). Öte yandan Twitter etkileşimsel ağ ortamı ile bütünsel bir şekilde oluşturduğu medya sistemi ile farklı iletişim türlerinin bir araya gelmesini sağlamaktadır. Twitter, yazılı bir mecra olarak öne çıksa bile etkileşime olanak sağlayan pek çok özellik ortaya koymaktadır. Bu kapsamda ‘Tweet paylaşmak; yazmak, konuşmak ve göstermek’ bunlardan bazılarıdır. Kullanıcı bu özellikler ile kendini aynı zaman ve mekânda bulunan bir topluluğun içindeymiş gibi hissetmektedir (Çaba, 2019, s. 99). Twitter’ı sosyal medya platformları arasında önemli ve benzersiz kılan özelliği, kaynak tarafından hedef kitlelere en kolay ve zahmetsiz biçimde mesaj iletilmesidir. Ayrıca Twitter herhangi bir konuda kullanıcıların anahtar kelimelerle arama yapmasına imkân sağlayarak, anlık olarak konulara ilişkin farklı kullanıcıların farklı düşüncelerine erişerek bilgi sahibi olmalarına olanak vermektedir (Yıldırım, 2014, s. 237).

2010 yılında kurulan ve 2012 yılında Facebook tarafından satın alınan Instagram ise bir fotoğraf ve video paylaşım platformudur. Instagram fotoğraflara filtre uygulama özelliği de getirerek diğer sosyal ağ sitelerinde kolaylıkla paylaşılmasına olanak sağlamaktadır. Instagram kelime kökünde anlık anlamına gelen İngilizce ‘instant’ kelimesi ile telgraf anlamına gelen İngilizce ‘telegram’ kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Bireylerin bu uygulama sayesinde hayatlarının her anını fotoğraflar vasıtasıyla paylaşabilmektedir. Bu durum uygulamayı popüler hale getirmiş ve çok hızlı yayılmasını sağlamıştır. Paylaşılan fotoğrafların beğenilmesi ve yorum yapılabilmesi de kişilerarası etkileşime imkân vermektedir (Yeniçifti, 2016, s. 95). Instagram resmi web sitesinden 13 yaş ve üzeri herkesin profil oluşturmasına açıktır. Instagram’ı diğer sosyal ağ sitelerinden ayıran özelliği ise fotoğraf konusundadır. Çünkü Instagram kullanıcılarına geleneksel fotoğraf anlayışından farklı bir yöntem

sunmaktadır. Ayrıca Instagram kullanıcılarına özel veya herkese açık olarak paylaşım yapabilmeleri için mesaj ve medya verileri yükleyebilmelerine olanak tanımaktadır (Aktan, 2018, s. 129-130). Sosyal ağ sitelerinden rahatlıkla örgütlenebilen bireyler bu araçları kullanarak aktivist hareketlerde bulunabilmektedir. Bu hareketler ise farklı şekillerde ele alınmaktadır.

İnternet aracılığıyla gerçekleştirilen sosyal hareketler için tanımlanmış olan farklı roller ve işlevler vardır. Bunlar içsel/içe dönük roller ve dışsal/dışa dönüş rollerdir. İçe dönük roller iç tartışmaları, karar verme ve seferberlik sürecini, işe alma, strateji oluşturma ve alternatifler oluşturmayı kapsarken dışa dönük roller organizasyon ve koordinasyonu kapsamaktadır (Cammaerts, 2015, s. 4).

Lievrouw, “alternatif ve aktivist yeni medyayı belirli kategorilere ayırmıştır. Bu kategorileştirmede toplumsal hareketleri ‘medya aracılı mobilizasyon’ [mediated mobilization] türü içerisinde ele alırken; bu mobilizasyon alanının sosyal ağlar ve sanal dünya olduğunu belirtmiştir” (aktaran Çalışkan, 2019, s. 33). Böylece sosyal ağlar kullanıcıların sadece pasif tüketici olmaktan çıkarmış, alternatif düşünceleri ve kendi fikirlerini paylaşan aktif birer bireye dönüştürmüştür. Bu durum yeni toplumsal hareketler için interneti cazip hale getirmiştir. Sosyal ağlar sayısal uzam ve kamusal alan uzamı arasındaki özerk bir iletişim alanıdır. İletişimin özerkliği hareketler için önemli bir unsurdur çünkü gerçekleştirilecek hareketlerin iletişim alanında iktidar kontrolünün en az seviyede olması gerekmektedir (Castells, 2013, s. 25).

Sosyal medyanın yeni toplumsal hareketler açısından bir diğer önemi, var olan siyasi ve demokratik kurumların kendilerini istenilen düzeyde temsil etmediğini, kişisel, sosyal ve ekonomik haklarını savunmadığını düşünen bireyleri, kendi görüş ve düşünceleri doğrultusunda protesto eylemlerine katılmaya teşvik ediyor olmasıdır. İdeolojik kaygıların ötesinde temelde bir hak savunuculuğu yapmayı amaçlayan yeni toplumsal hareketler, genel anlamda değerler üzerinden muhalefet yapmayı amaçlamaktadır. Yeni toplumsal hareketlerde bireylerin topluma, kurumlara ve piyasaya duyulan güveni kaybolmuş ve bu durum karşısında ayakta kalabilmek için mücadeleci ve savunmacı birer bireye dönüşmüşlerdir (Adıgüzel, 2019, s. 1666-1667). Bu noktada internet sayesinde bireyler çok hızlı bir araya gelerek küresel iletişim olanaklarını kullanarak seslerini duyurabilmekte ve yine çok hızlı bir şekilde dağılabilmektedir. Ayrımcı bireyler gündem oluşturabilmekte, ülkede ve dünyada kamuoyunu etkilemekte ve bu etkisi sayesinde iktidar üzerinde baskı kurabilmektedir.

Sosyal medya ve protesto ilişkisine baktığımızda özellikle son yıllarda dünya çapında yaşanan protestolar ve siyasi ayaklanmalar düşünüldüğünde sosyal medya araçlarının hem sosyal hem de siyasal aktörler tarafından özgürlükçü bir amaçla kullanıldığı görülmektedir. Son yıllarda yaşanan ve dünyanın şahit olduğu Arap Baharı (2011), Avrupa ve Kuzey Amerika’da yaşanan işgal eylemleri (2011), Meksika’daki Yo Soy 132 hareketi (2012), Türkiye’deki Gezi Parkı protestoları (2013), Brezilya’daki The Free Fare (2013), Hong Kong’daki Şemsiye (2014), Hollanda’daki Yeni Üniversite (2015) hareketleri, bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. (Çalışkan, 2019, s. 34).

Günümüzde bireyler sosyal medya sitelerini kullanarak siyasi ve sosyal gruplara katılabilmektedir. Sosyal ve politik konular hakkında duygu, düşüncelerini ifade edebilmektedir. Böylece sosyal medya platformlarını bir konu hakkında destekçi bulma, bulduğu destekçileri bilgilendirme, harekete geçirme ve organize etme amacına hizmet eden önemli araçlar haline getirmektedir (Gürbüz & Aydın, 2020, s. 277). Sosyal medyanın kullanıcıları merkeze koymasıyla birlikte yeni toplumsal hareketler için alternatif bir kamusal alan oluşturmuştur (Aksu, 2017, s. 150). Bu noktada yeni toplumsal hareketlerinin eylemlerinin dijital alana kaydığı ve bunun da yeni bir aktivizm türünü oluşturduğunu söylemek mümkündür. Yeni toplumsal hareketler ve sosyal medyanın birleştiği noktada ‘dijital aktivizm’ kavramı karşımıza çıkmaktadır.

4. Dijital aktivizm ve türleri

Aktivizm terimi 1970'lerde ortaya atılmış yeni bir kavramdır. Bu kavram tarihi yaratmak ya da değiştirmek ve harekete geçirmek olarak tanımlanmaktadır (Çakır, 2017, s. 759). Aktivizm, en genel anlamda toplumsal değişimi desteklemek ya da karşı çıkmak amacıyla sarf edilen çabanın tümüdür denilebilir. Bu tanımla temel olarak dijital aktivizmi, dijital platformu kullanan her türlü aktivizm örneği olarak tanımlanabilmek mümkündür (Turhan, 2016, s. 143). Dijital aktivizm kavramı, eylemin oluşumunun alt yapısından, ilerleyişine, gelişimine kadar birçok aşamayı anlatmak adına kullanılmakta ve belirli bir amaçla meydana gelerek sonucunda ise bazı etkilere sebep olmaktadır. Dijital aktivizm kavramı özellikle dijital mekânlarda örgütlenmiş toplumsal hareketlerin dünya çapında yayılmasının ardından tartışmaların odağı olmuştur. Temel amacı yüksek kamuoyu sesi üretebilmek olan dijital aktivizm terimi yerine 'internet aktivizmi', 'e-aktivim', 'siber aktivizm' gibi farklı şekillerde de kullanılmaktadır. Öte yandan dijital aktivizm şiddet içermez. Medyada siber saldırı ve siber suçlar terimi yaygın şekilde kullanılıyor olsa da dijital aktivizmde, fiziksel ve teknolojik şiddete çok az rastlanılmaktadır (Öke, 2018, s. 56).

Dijital aktivizm belli gruplar tarafından farklı şekillerde ele alınmıştır. Bu kapsamda dijital aktivizmin dijital kısmına vurgu yapanlar dijital aktivizmde dijital mecraların ve araçlarının önemine vurgu yaparken, bir diğer grup ise aktivizm kısmına vurgu yapmış ve dijital aktivizmi yeni imkânları kullanan geleneksel aktivizm kalıplarıyla ele almıştır (Turhan, 2016, s. 143). Öte yandan dijital aktivizmin kendine özgü yapısı ve farklılığı dijital yerli olarak nitelendirilen bireylerin önceki kuşaklardan farklı olmasında saklıdır.

Dijital aktivizmde önemli bir nokta da dijital aktivizmin kendine özgü yapısıdır. Eski toplumsal hareketlerde sosyal hareketi organize eden ve bu organizasyonda söz sahibi olan idari bir yapı bulunmaktadır. Sosyal hareketin başlangıcında olmasa bile kısa sürede bu idari yapı oluşmaktadır. Dijital aktivizmde ise bu hareketler belirlenmiş lider tarafından hayata geçirilebilmektedir. Aynı zamanda bu hareketler dağınık ve bir lidere bağlı kalmadan da yapılabilmektedir. Bu yeni iletişim modelini Brafman ve Beckstrom örümcek-denizyıldızı örneğiyle açıklamışlardır. Buna göre örümcek merkeze bağlı olarak yönetilen bir hayvandır. Örümcek vücuduna yön veren bir beyne, bu beyne bağlı kollar ve bacaklara sahiptir. Eğer bu hayvanın merkezi olan beyne keserseniz, kollar ve bacaklar etkisiz hale gelir. Yani hayvan ölür. Öte yandan denizyıldızı yapı itibarıyla merkeze bağlı değildir. Denizyıldızı ortadan ikiye bölündüğünde, denizyıldızı ölmediği gibi iki farklı denizyıldızına sahip hale gelir (aktaran Turhan, 2016, s. 144). Bu metafora da bahsedildiği gibi eski iletişime dayalı sosyal hareketler örümceği temsil etmektedir. Merkezle organizasyon arasındasın yapı çöktüğünde hareket biter. Yeni iletişim teknolojilerine dayalı dijital aktivist hareketler ise denizyıldızı gibi net bir organizasyon yapısı olmadan da ayakta durabilir. Belirli bir lider olmadan belirli gruplar veya kişiler liderlik misyonunu üstlenebilir.

Dijital aktivizme karşı iyimser, kötümser ve tutarlılar olmak üzere üç farklı bakış açısı vardır. Bu noktada iyimser bakış açısına sahip olan düşünürler dijital aktivizmin; örgütlü toplumda geleneksel sistemde güç dağılımındaki adaletsizlikleri en aza indirebileceğini savunmaktadırlar. Bu kapsamda iyimserler otoriter yönetimlerin ortaya çıkmasını zorlaştırmaktadırlar. Ayrıca dijital aktivizmin sağladığı hızlı örgütlenme becerisi iyimser yaklaşım sahipleri açısından olumlu bir özellik olarak ele alınmaktadır. Diğer taraftan dijital aktivizme kötümser yaklaşanlar, teknolojinin demokratik olmayan yöntemlerle kontrol altına alınacağından ve kötü niyetli kullanılma ihtimalinden endişe etmektedirler. Dijital aktivizme tutarlı yaklaşanlar ise ne negatif ne de pozitif şekilde yaklaşmazlar. Onlara göre dijital aktivizm ile mobilizasyon, mesaj yayılması, organizasyon gibi çevrimdışı aktivizm taktiklerini çevrimiçi imkânlar sayesinde olduğundan daha hızlı yapılabilmektedir (Turhan, 2016, s. 145). Bununla birlikte, tutarlılara göre; bu durum, aktivist hareketlere yeni anlamlar yükleyecek kadar önem taşımamaktadır.

Dijital aktivizmin temelleri Mary Joyce tarafından atılmış ve dijital aktivizmden bahsedebilmek için bazı temel gerekliliklerden bahsetmiştir. Bunlar; teknolojik altyapı, sosyal ve siyasal faktörler ve ekonomik faaliyetlerdir. Teknolojik altyapı yani internet dijital aktivizmin en önemli gerekliliklerindedir. Sosyal ve siyasal yapı içinde demokratik toplumlarda da dijital aktivizmin uygulanabilmesi açısından önemlidir. Ekonomi ise dijital aktivizmin diğer şartları arasındadır (Turhan, 2016, s. 146-147). Ekonomik olarak gelişmemiş ülkelerde aktivistlerin teknolojik araçlara ve alt yapıya erişmesi pek mümkün değildir.

Dijital aktivizmi, dijital teknolojilerin ya da yeni iletişim teknolojilerine dayalı gelişmeler sonucu ortaya çıktığı söylenebilmektedir. Bu açıdan baktığımızda ise dijital aktivizmin temelini dijital kapitalizme dayandığını yani kapitalizmin dijital sömürgecilik olarak kendini yenilediğinden söz etmek mümkündür. Batılı ve güç sahibi ülkelerin gelişmekte olan ülkelere verdikleri iletişim teknolojilerini ellerinde bulundurmaları ve sadece kendi istedikleri zaman yardım etmeleri bu ülkelerin batıya olan bağımlılıklarını arttırmaktadır. Öte yandan dijital aktivizm ve sokak aktivizmi kendi içinde belli çatışmalar yaşamaktadır. Bu çatışmalar üç ana kategoride ele alınabilmektedir. Birinci kategoride yer alanlar, internetin katılımcı, şeffaf ve doğrudan demokrasiye ulaşmak için öncelikli yol olduğunu savunmaktadır. İkinci kategori, onun sadece ayrıcalıklı kesimlerin kullanabildiği neoliberal sömürü politikaları besleyen yeni bir araç olduğuna inanır, dolayısıyla interneti toplumsal muhalefet için değersiz bulur, üçüncüsü ise; internetin iktidar sahipleri tarafından yönlendirilmesine rağmen sunduğu imkânlarla iyi bir mücadele aracı olabileceğini kabul etmektedir (Karagöz, 2013, s. 142).

Dijital aktivistler ve gerçekleştirilen protesto hareketleri, kullanılan ağ teknolojilerini toplumsal bağlam, siyasi amaç ve var olan teknolojik yeterlilik arasındaki kesişme noktasına yerleştirmektedir. Öte yandan teknolojik araçlarını günlük kullanıma entegre etme ve ihtiyaca yönelik kullanma zamanla değişebilmektedir. Örneğin; Twitter protestoları koordine etmek için icat edilmemiştir. Fakat sosyal yapılandırmacı yaklaşım, teknolojideki gelişim ve uygulamanın tasarımı zamanla kullanım amacının değişmesine yol açmıştır (Cammaerts, 2015, s. 3).

Aktivistlerin amaçları ve seçtikleri yöntemlere göre dijital aktivizmin türleri bulunmaktadır. Bunlar; taraf olma/farkındalık aktivizmi, slaktivizm/kliktivizm ve hactivizmdir. Yurttaş gazeteciliği ve kaynak oluşturma da dijital aktivizmin türleri arasında yer alabilmektedir (Turhan, 2016, s. 146-148). Yurttaş gazeteciliğinin bir sonucu olarak geleneksel medyada yer bulmayan olayları haberleştirilmiş ve “Arap Baharı, ABD’deki Occupy Wall Street hareketi ve dünyanın hemen her yerindeki toplumsal hareketlerde, insanlar yalnızca mobil telefonlarıyla olay yerinden anında yaşanan gelişmeleri aktarmışlardır” (Hülür & Yaşın, 2017, s. 15). Bu açıdan yurttaş gazeteciliği dijital aktivistlerin amaçlarını destekleyecek önemli imkânları beraberinde getirmiştir.

İletişim ve enformasyon teknolojilerindeki gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan dijital aktivizm türlerinden taraf olma/farkındalık aktivizmi, sosyal yapı içerisinde yer alan kişi ve kurumların kararlarında etkili olabilmek için tek başına ya da bir topluluk dâhilinde gerçekleştirilen çeşitli faaliyetleri kapsamaktadır. Taraf tutma girişiminde bulunan insanlar, düşüncelerini özgürce duyurmak, bununla birlikte farkındalık yaratmak, var olan haklarını korumak ve tehdit olarak gördükleri her türlü şeyden kaçınmak için böyle bir harekete başvurumaktadırlar. İmza kampanyaları, sosyal medya hesapları ve grupları, sosyal medyada en çok konuşulan konu olma kampanyaları, medya kampanyaları ve benzeri aktivitelerin tamamı taraf olma aktivizminin konuları arasındadır. Bu aktivizm türü ‘hashtag aktivizmi’ olarak da adlandırılmaktadır (Turhan, 2016, s. 147-148). Bu kavramların hayatımıza girmesinde ve yaygınlaşmasında internetin gelişmesi ve kullanımının anonimliğe sahip olması etkilidir.

‘Slaktivizm kelime kökeni olarak İngilizce tembel anlamına gelen ‘slacker’ kelimesinden kliktivizm ise tıklama anlamına gelen ‘click’ kelimesinden gelmektedir’ (Turhan, 2016, s. 147-148). Kelimeleri Türkçe düşündüğümüzde ‘aylak aktivizmi’ ya da ‘boş zaman aktivizmi’ olarak da tanımlanabilmektedir. Slaktivizm ve kliktivizmin kelime kökenlerinden de

anlaşılacağı üzere dijital ortamlarda sadece bir şey yapmış olmak için aktif olmayan eylemlerde bulunurlar ve bu şekilde vicdanlarını rahatlatırlar. Bir terör eyleminden sonra profil resmine siyah kurdele koymak, hashtaglar açmak veya gruplar kurmak gibi icraatlar en çok karşılaşılan slaktivizm örneklerindedir. Bireylerin aktivizme değil pasifizme yönlendirdiğini öne süren eleştiriler de bu noktada gerçekleşmektedir. (Turhan, 2016, s. 147-148). Öte yandan slaktivizm bugün bilenen şekliyle farkındalığı arttırmayı, değişim üretmeyi veya belli bir aktivite içerisindeki insana büyük bir tatmin yaratmayı amaçlayan ve sosyal medya aracılığıyla gerçekleştirilen düşük risk ve düşük maliyetli aktivitelerdir denilebilmektedir. Slaktivizm ev merkezli ve internet merkezli bir aktivizm türü olarak görülmektedir.

Haktivizm ise Peter Krapp tarafından politik amaçları gerçekleştirmek için bilgisayar ve dijital araçların otoriteyi rahatsız edecek şekilde kullanılması olarak tanımlanmıştır (Turhan, 2016, s. 149). Bakıldığında hacking, internet temelinde oluşmuş ağ kültürünün tartışmalı, tehlikeli ve ‘yanlış’ olarak yönlendiren birinin olması demektir. Başlangıçta hacking kelime ve faaliyetler anlamında yaratıcı ve yenilikçi bir şekilde bilgisayar programlama şeklinde kullanılmış fakat zamanla politik çıkarlar için kullanılarak tepki aracına dönüşmüştür. Bugün sibertoplumlar için tehdit olarak algılanan hackerler uğursuz olarak anılmıştır (Yegen, 2014, s. 123). Öte yandan hackerler tamamen dijital dünyada var olan isimsiz ve kimliksiz aktörler olarak dijital mekânlarda yaratıcı direnişin, karşıt ve alternatif söylemin temsilcisi olarak ilgi görmektedir. Haktivizm bilgisayar teknolojisinin veya programlama sistemlerinin toplumsal bir soruna gösterilen tepki amacıyla kullanılmasıdır denilebilir. Haktivizmi siber suçlardan ayıran en temel etkenlerden biri yapılaş amacıdır. Örneğin; hack yöntemini kullanarak yolsuzluklar ortaya çıkartılabilir ve kamu yararı için kullanılabilir. Bunların dışında şantaj amaçlı kullanılan hack yöntemi siber terörizm olarak adlandırılır (Turhan, 2016, s. 149). Himanen’e göre; kapitalist ruhun bilgiyi de mülkiyet altına almaya çalışması karşısında hackerler bilgi tekeli ve mülkiyetini reddetmektedir. Hizmetleri topluma ücretsiz ulaştırmak için yazılımlar üretmekte ve uzmanlıklarını paylaşmayı etik görevleri arasında görmektedirler (aktaran Taş, 2007, s. 332). Kısaca haktivizm kullanan kişinin amacına yönelik olumlu ve olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Kamu yararına yönelik kullanılan hack yöntemleri olumlu olarak nitelendirilirken, şahsi çıkar uğruna kullanılan yöntemler, siber terör gibi büyük bir suçlamaya sebep olmaktadır.

Sonuç

Toplumsal hareketler, insanların seslerini duyurmasında, yönetenlere karşı tepkilerini göstermelerinde önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. Eski toplumsal hareketlerin aktörlerini daha çok işçi ve sendikalar oluşturmuştur. Günümüzdeki yeni toplumsal hareketlere baktığımızda ise aktörlerin çeşitlendiği ve kendilerine bir kimlik oluşturduğu görülmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin aktörlerindeki bu değişim toplumsal hareketlerin doğasında da önemli değişikliklere neden olmuştur. Eski toplumsal hareketlerde daha çok ekonomik nedenlerle bir araya gelen ve tepki gösteren insanlar, yeni toplumsal hareketlerde büyük oranda değişmiştir. Kadın hakları, cinsiyet eşitliği, kişisel haklar vb. konular etrafında birleşen insanlar, seslerini mitinglerin, yürüyüşlerin yanı sıra gelişen yeni teknolojilerin sağladığı imkânlarla birlikte sosyal ağlarda da duyurmaya başlamışlardır.

Sosyal ağlar, insanların toplumsal hareketlere daha hızlı ayak uydurmasını, örgütlenmesini ve çok daha hızlı dağılmasını sağlamaktadır. İnsanlar, sosyal ağlarda popülerleşen toplumsal hareketlere evlerinden hiç çıkmadan tek bir tıkla katılabilmektedir. Bu durumun olumlu yanları olduğu kadar olumsuz yanları da oldukça fazladır. İnsanlar bir imza kampanyasına katılarak vicdani olarak kendini rahatlatmaktadır. Fakat imza verdiği konuyla ilgili bir olayla karşılaştığında tepkisiz kalmakta ve hiçbir şey yapmamaktadır. Öte yandan internette ses getiren toplumsal hareketler kamuda kendine yer bulabilmekte ve çok hızlı çözüme ulaşılmaktadır.

Slaktvizizm/kliktivizm olarak adlandırılan bu durum, sosyal medyada çok fazla kullanılmakta ve bu aktivizm türünün insanları pasif toplumsal hareketlere sevk etmesinden dolayı aylak aktivizmi de denilmektedir. Hacktvizim ise toplumla paylaşılması gereken bilgileri internet sistemlerini hackleyerek kamuoyuna sunduklarını iddia etmektedirler. Yaptıkları şey kötü amaçlarla kullanılabilceği gibi gerçek anlamda kamuoyunun yararına da kullanılabilir.

Sonuç olarak toplumsal hareketler, ezilenlerin ezenlere karşı durmasıyla başlamış ve ekonomik odaklı hareket olarak var olmuştur. Teknolojik gelişmeler sonrası toplumsal hareketler de dönüşüme uğramıştır. İnsanlar artık ezilen konumundan çıkmış toplumsal, çevresel, sosyal vb. geniş kapsamlı konular hakkında dünyanın farklı yerlerinde birleşmiş ve seslerini artık sosyal ağlar üzerinden de duyurmaya başlamışlardır. Bu durum, merkezi olmayan, çok hızlı örgütlenen ve çok hızlı dağılan grupların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öte yandan sosyal medyada birbirine karşıt görüşlere sahip gruplar da örgütlenip çatışabilmektedir. Sosyal medyanın sunduğu anonimlik, kullanıcılara daha rahat hareket etme özgürlüğü sağlamakta, istedikleri görüşleri savunma özgürlüğü sunmaktadır. Bu durum olumsuz sonuçlar doğurabilmekte, bir tarafı korurken diğer tarafı tehlikeye atabilmektedir. Bu olumsuzlukları en aza indirebilmek için sosyal medya araçları üzerinden meydana gelen yeni toplumsal hareketlere katılım sağlamadan önce konunun ne olduğu, neden yapıldığının iyice araştırılması ve provokatif eylemlere karşı tedbirli davranılmalıdır. Sosyal medya büyük bir güçtür ve önemli olan bu gücü doğru kullanabilmektir. Böylece toplumda var olan haksızlıklara ve olumsuzluklara karşı en güzel tepki verilebilmekte, sesini duyurma noktasında bu araçlar en verimli şekilde kullanılmaktadır.

Kaynakça

- Adıgüzel, O. H. (2019). Yeni toplumsal hareketlerde yeni medya etkisi: kuzey ormanları savunması örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(Uluslararası Türk Dünyası Basın Sempozyumu Özel Sayısı), 1655-1674.
- Adıyaman, Ş. (2021). Yeni toplumsal hareketler bağlamında gezi parkı olayları'nın alternatif medya ve ana akım medyada sunulma biçimlerinin karşılaştırmalı analizi (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Aksu, O. (2017). Yeni toplumsal hareketler bağlamında sosyal medya kullanımı analizi: Kadın dernekleri. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Derneği*, 3(3), 146-159.
- Aktan, E. (2018). Instagram kullanıcılarının kullanım motivasyonları ve Instagram takip davranışlarının incelenmesi. *AJIT-e: Bilişim Teknolojileri Online Dergisi*, 9(33), 127-146.
- Alikılıç, Ö., Gülay, G. & Binbir, S. (2013). Kullanımlar ve doyumlar kuramı çerçevesinde uş Facebook uygulamalarının incelenmesi: Yaşar Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 37, 41-67.
- Altunay, U. M. C. (2010). Gündelik yaşam ve sosyal paylaşım ağları: Twitter ya da "Pıt Pıt Net". *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*, 12, 31-56.
- Arık, E. (2013). Yurttaş gazeteciliğinin günümüzdeki görünümü: Twitter gazeteciliği örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 36, 273-287.
- Babacan, M. E. (2014). Sosyal medya sonrası yeni toplumsal hareketler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 135-160.
- Babacan, M. E. (2015). Yeni medya bağlamında toplumsal hareketler ve yeni insanın karakter analizi. *Folklor/Edebiyat*, 21(83), 295-307
- Cammaerts, B. (2015). Social media and activism. Mansell, R. & Hwa, P. (Ed.), *The International Encyclopedia of Digital Communication and Society* (s. 1027-1034) içinde. Sussex: John Wiley & Son.

- Castells, M. (2013). *İsyân ve umut ağları: İnternet çağında toplumsal hareketler* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Çaba, D. (2019). Sosyal medya çağında gazetecilik ve inovasyon: Twitter’da gazetecilik pratikleri üzerine bir analiz. *İlef Dergisi*, 6(1), 95-120.
- Çalışkan, Ö. (2019). Yeni medyanın yeni toplumsal hareketlere etkileri: Türkiye’deki lgbti hareketinin sosyal ağ siteleri pratiklerinin çözümlenmesi (Yayımlanmış doktora tezi). Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Çuçen Öke, Y. (2018). Alternatif bir medya olarak sosyal medyanın yeni toplumsal hareketler üzerindeki etkisi. *Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergi*, 1(1), 52-61.
- Gerbner, G. (2010). *Kitle iletişim araçları ve iletişim kuramı* (E. Mutlu, Çev.). E. Mutlu (Ed.), *Kitle İletişim Kuramları* (s. 75-100) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Gürbüz, S. & Aydın, B. O. (2020). Yeni toplumsal hareketler ve Twitter ilişkisi: #boycottpuma örneği. E. Karakoç & O. Taydaş (Ed.), *Toplumsal hareketler ve medya* (s. 275-320) içinde. Konya: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Hülür, H & Yaşın, C. (2016). İzleyiciden kullanıcıya yapı-özne sarkacı. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya kullanıcının yükselişi* (s. 7-39) içinde. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2017). Yeni medya ve geleceğin gazeteciliğini çerçevelemek. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya geleceğin gazeteciliği* (s. 9-39) içinde. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2019a). Twitter araştırmalarının bir panoraması. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Twitter araştırmaları* (s. 9-42) içinde. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2019b). Küresel insanın hayal alanı olarak Twitter’ı anlamak. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Bilgi, doğruluk ve Twitter* (s. 9-38) içinde. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2020). Yeni medya, toplum ve siyasal iletişimin dönüşümü. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya, toplum ve siyasal iletişim* (s. 9-88) içinde. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hülür, H. & Yaşın, C. (2021). Kitle medyasından yeni medyaya iletişim biliminin serüveni. H. Hülür & C. Yaşın (Ed.), *Yeni medya, toplum ve iletişim biliminin dönüşümü* (s. 9-76) içinde. Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınevi.
- İlhan, E. & Görgülü Aydoğdu, A. (2019). YouTube kullanıcılarının kullanım motivasyonlarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 7(2), 1130-1153.
- Karagöz, K. (2013). Yeni medya çağında dönüşen toplumsal hareketler ve dijital aktivizm hareketleri. *İletişim ve Diplomasi*, 1, 131-156.
- Koç, F. (2017). Türkiye’de yeni toplumsal hareketlerin dönüşümünde sosyal medyanın rolü. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Kayfor 15 Özel Sayısı, 1567-1577.
- Köseoğlu, Ö. (2013). Sosyal ağ sitesi kullanıcılarının motivasyonları: Facebook üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim Dergisi*, 7(2), 58-81.
- Özen, H. (2015). Meydan hareketleri ve ‘eski’ ve ‘yeni’ toplumsal hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39(2), 11-40.
- Sanlı, L. (2011). Yeni toplumsal hareketler ve gelişme koşulları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 53(1), 55-70.
- Sıdal, S. (2019). Yeni toplumsal hareketler bağlamında Türkiye’de Kürtçe anadilde eğitim talepleri: Tzp kürdi örneği (2006-2011) (Yayımlanmış doktora tezi). Galatasaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İstanbul.
- Taş, O. (2007). “Şebeke toplumunda direniş: Hacker kültürü ve teknoloji etiği”. M. Binark (Ed.), *Yeni Medya Çalışmaları* (s. 309-346) içinde. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Tilly, C. (2004). *Toplumsal hareketler* (O. Düz, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.

- Touraine, A. (2011). *Eşitliklerimiz ve farklılıklarımızla birlikte yaşayabilecek miyiz?* (O. Kunal, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tufan Yeniçikti, N. (2016). Hakla ilişkiler aracı olarak instagram: sosyal medya kullanan 50 şirket üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim Dergisi*, 9(2), 92-115.
- Turhan, D. G. (2016). Bilgi toplumu kavramı çerçevesinde dijital yerliler ve dijital aktivizm (Yayımlanmış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Topal Demiroğlu, E. (2014). Yeni toplumsal hareketler: Bir literatür taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2(1), 133-144.
- Yanık, C. & Öztürk, M. (2014). Toplumsal hareketlerin dönüşümü üzerine bir değerlendirme. *Mukaddime Dergisi*, 5(1), 45-63.
- Yedekçi, E. (2018). Yeni toplumsal hareketler ve “bir araya gelmenin koreografisi” bağlamında video aktivizm. *Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi*, 30, 55-74.
- Yegen, C. (2014). Dijital aktivizmin bir türü olarak hacktivizm ve “Redhack”. *E-Journal of Intermedia*, 1(1), 118-132.
- Yeygel Çakır, S. (2017). Sosyal medyada dijital aktivist hareketler üzerine kuramsal bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 5(2), 753-783.
- Yıldırım, A. (2014). Bir halkla ilişkiler aracı olarak Twitter: T.C. Sağlık Bakanlığı Örnek İncelemesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(4), 235-253.
- Zinderen, İ. E. (2020). Yeni medya ekolojisi ekseninde YouTube: Türkiye örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 215-232.